

L'oratòria / Ciceró

Sitio: **Cursos IOC - Batxillerat**

Imprimido por: Invitado

Curso: Llatí (autoformació IOC)

Día: viernes, 11 de febrero de 2022, 20:49

Libro: L'oratòria / Ciceró

Tabla de contenidos

1. Introducció i índex

2. ORATÒRIA I ORADORS A ROMA

- 2.1. L'ensenyament de la retòrica a Roma
- 2.2. Principals oradors romans
- 2.3. L'oratòria després de Ciceró

3. L'ART ORATÒRIA

- 3.1. Tipus de discursos
- 3.2. Estils o escoles retòriques: asianisme i aticisme
- 3.3. Les cinc parts de l'art oratòria
- 3.4. Les quatre parts del discurs

4. MARC TUL·LI CICERÓ (106-43 aC)

- 4.1. Biografia
- 4.2. Obra (1): discursos
- 4.3. Obra (2): sobre retòrica
- 4.4. Obra (3): textos filosòfics
- 4.5. Obra (4): epistografia

5. APÈNDIX: TEXTOS DE CICERÓ

- 5.1. Ciceró en les seves cartes (1)
- 5.2. Ciceró en les seves cartes (2)
- 5.3. Humanitas

1. Introducció i índex

Introducció i índex

En aquest llibre es tracta, d'una banda, un important gènere de la literatura clàssica llatina, l'oratòria o retòrica; i d'altra, la biografia i la producció literària de l'autor més significatiu pel que fa a aquest gènere: Marc Tul·li Ciceró (106- 43 aC).

Val a dir que l'obra literària de Ciceró no es limita a l'oratòria: d'ell també en conservem obra epistogràfica (correspondència) i textos de caire filosòfic, que seran igualment estudiats en aquest tema.

Per tant, el tema es dividirà en tres gran apartats:

- Oratòria i oradors a Roma
- L'art oratòria
- Marc Tul·li Ciceró: biografia i obra literària

Al final del llibre s'inclou un **apèndix** amb textos de Ciceró traduïts i comentats.

2. ORATÒRIA I ORADORS A ROMA

ORATÒRIA I ORADORS A ROMA

2.1. L'ensenyament de la retòrica a Roma

2.2. Principals oradors romans

2.3. L'oratòria després de Ciceró

2.1. L'ensenyament de la retòrica a Roma

L'ensenyament de la retòrica a Roma

A Roma, l'ensenyament superior (el que avui dia diríem l'ensenyament universitari) es feia a les escoles de retòrica. El *rhetor* completava l'educació impartida pel *magister* i el *grammaticus*. Ensenyava als seus deixebles la tècnica de l'oratoria o retòrica, és a dir, el complicat sistema de regles i procediments tradicionals per parlar en públic que ja havien posat en pràctica els antics sofistes grecs. En aquestes escoles els alumnes componien, memoritzaven i recitaven discursos sobre temes ficticis. El *rhetor* no només corregia el contingut, sinó també la pronúncia, el to de la veu, la gesticulació i els defectes que pogués observar. L'art de parlar bé en públic era *conditio sine qua non* en una societat com la romana. Així doncs, tots els futurs advocats i polítics passaven per les escoles de retòrica.

Els joves completaven la seva formació sentint els oradors al fòrum, fins que l'arribada de l'imperi acabà amb les rivalitats electorals i les campanyes de captació de vots, amb la qual cosa va minvar l'activitat oratòria. L'oratoria necessita d'un clima democràtic per créixer.

 Resultat d'imatges de orador romà

2.2. Principals oradors romans

Principals oradors romans

És en bona mesura gràcies a Ciceró que podem reconstruir la història de l'oratòria romana des dels seus inicis fins als temps d'aquest autor (segle I aC). A la seva obra *Brutus*, Ciceró fa un recorregut pels principals autors del gènere, de molts dels quals a penes sabem el nom i allò que Ciceró ens explica d'ells.

A) Dels primers grans oradors romans només en conservem els noms i alguns fragments. Podem afirmar que l'oratòria romana anterior al segle II aC ens és pràcticament desconeguda. Entre els noms que destaquen abans d'aquesta data es troba el d'**Api Claudi el Cec** (s. IV-III aC), a qui s'atribueix un discurs públic contra la proposta de pau amb **Pirros II**, el rei de l'Èpir que estava en guerra contra Roma.

De fet, es considera que l'oratòria com a gènere literari comença amb **Marc Porci Cató** (també conegut com Cató el Censor o Cató el Vell, 234-149 aC), car seria el primer autor a deixar per escrit una col·lecció dels seus discursos. El gènere es va anar configurant al llarg del s. II aC fins a atènyer el seu moment àlgid al s. I aC amb la figura de Ciceró.

B) Aquesta consolidació de l'oratòria o retòrica romana s'explica en part pels canvis que experimenta la societat romana al segle II aC: es sofistica la vida política i l'aparell judicial, amb l'establiment de jurats més amplis i amb més competències. Paral·lelament, durant el segle II aC la cultura romana s'amara d'influències hel·lèniques, de manera que en els àmbits del coneixement i de les lletres tot allò grec esdevé un model a imitar per als romans. També en el camp de la retòrica s'acomplí l'afirmació d'Horaci: *Graecia capta ferum uictorem cepit et artes intulit agresti Latio* (*Epist.* II, 1, 156-157), "Grècia, sotmesa, sotmeté el seu sobrer vencedor i introduí les arts en el feréstec Laci".

Al segle II aC, hi trobem dos brillants oradors: **Marc Porci Cató** i **Publi Corneli Escipió**.

- Del primer, Ciceró va arribar a llegir-ne més de 150 discursos. **Cató el Vell** tenia una concepció moralista de l'oratòria, que va plasmar a la seva definició de l'orador com a *uir bonus dicendi peritus* ("un home bo - o decent - expert a parlar"). D'un altre precepte catonià (*rem tene, uerba sequuntur*: "tingués la idea; després vindran els mots") se'n desprén que aquest orador donava més importància a la força d'allò que defensava, en tant cosa certa i justa, que no a la complexitat de l'expressió: els discursos havien de convèncer per defensar la veritat, no per la seva exhuberència formal.
- El segon, Corneli Escipió, posseïa una oratòria fina, elegant i senyorial.

Uns altres oradors anteriors a Ciceró foren **Gai Leli**, **Servili Sulpici Galba** (el millor orador del seu temps, segons Ciceró), **Quint Metel Macedònic**, i **els germans Gai i Tiberi Grac**. De finals del segle II (morts ja dins del segle I, quan Ciceró era un adolescent) són **Marc Antoni** (que no s'ha de confondre amb el lloctinent de Juli Cèsar) i **Luci Licini Cras**.

C) A inici del segle I aC, s'havien creat a Roma les condicions favorables per al floriment de l'oratòria. Aleshores la màxima estrella del fòrum romà era **Quint Hortens** (114-50 aC); si més no, fins que fou eclipsat per **Ciceró**, que esdevindria la figura més important de l'oratòria romana.

2.3. L'oratorà després de Ciceró

L'oratorà després de Ciceró

«A partir d'August desapareixen les condicions que havien produït una eclosió oratòria d'alta volada i desapareixen, amb elles, els gran oradors. La causa profunda de la mort de l'oratorà a Roma en l'època imperial no és altra que la “desaparició de la llibertat política”... Els emperadors assumeixen el poder total i queden abolits, de fet, els drets polítics dels ciutadans. La vida política de Roma, que es desenvolupava al fòrum, desapareix. S'acaben les rivalitats electorals, les campanyes dels candidats, les reunions públiques en les que es fogueja l'orador en busca de sufragis i de glòria. La vida política llangueix i mor, i l'oratorà romana, que necessitava respirar l'aire de la llibertat, mor per asfíxia» (A. Holgado Redondo, en L. Gil (ed.), *Temas de COU. Latín y griego*, Madrid, Gredos, 1978, p. 356).

Certament, amb l'esgotament del sistema republicà i la irrumció d'August en l'escena política romana, l'exercici de la retòrica queda desprovist d'un escenari propici per continuar el seu natural desenvolupament. llavors la vella *eloquentia* esdevé *declamatio*, ja que es retira del fòrum per instal·lar-se a l'interior de les escoles. Aquests ensenyaments escolars, en no poder contrastar-se amb la realitat, cara al públic del carrer, esdevenen cada vegada més artificials, caient en l'amanerament i l'afectació.

En aquest context, els exercicis que es fan a les escoles es divideixen entre *controversiae* i *suasoriae*.

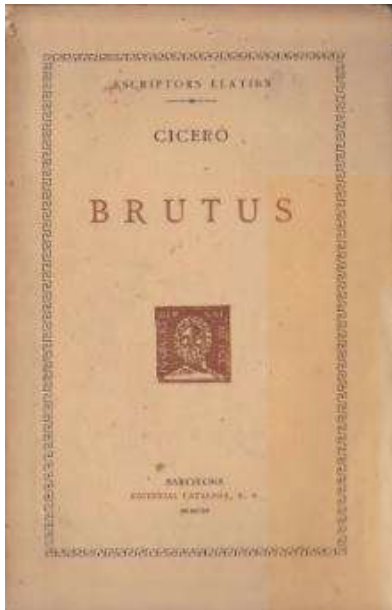
- La *suassoria* (del verb llatí *suadeo*, “persuadir”) era un discurs propi dels principiants i consistia a redactar una consulta imaginària dirigida a algun personatge històric que havia de prendre una decisió important: per exemple, “Agamèmnon delibera sobre si ha d'immolar la seva filla Ifigenia”, “Ciceró delibera sobre si ha de sol·licitar el perdó a Marc Antoni”, etc.
- La *controversia* pertanyia a un estadi més avançat i acostumava a tenir un contingut jurídic. Eren debats de lleis en oposició, de raons jurídiques en favor i en contra. Els casos presentats a debat eren gairebé sempre complicats i rebuscats.

En aquesta època trobem dues importants obres sobre preceptiva retòrica: la *Institutio oratoria* (*Educació oratòria*, en 12 llibres) del mestre de retòrica d'origen hispà M. Fabi **Quintilià** (ca. 35 – 100 dC.) i el *Dialogus de oratoribus* (*El diàleg dels oradors*) de Corneli **Tàcit** (ca 55 – 120 dC).

Pel que estrictament fa a la literatura de caire retòric, es posen de moda els discursos elogiosos del poder, anomenats panegírics. Destaca el *Panegíric de Trajà* obra de Plini el Jove (62 – ca 114 dC).

3. L'ART ORATÒRIA

L'ART ORATÒRIA

3.1. Tipus de discursos

3.2. Estils o escoles retòriques: asianisme i aticisme

3.3. Les cinc parts de l'art oratòria

3.4. Les quatre parts del discurs

3.1. Tipus de discursos

Tipus de discursos

El grec Anaxímedes de Làmpsac va proposar una classificació tripartita dels discursos retòrics que després adaptaria **Aristòtil** (s. IV aC) en la seva famosíssima **Art retòrica**. En destria tres gèneres:

1. **Gènere judicial o forense**: Són discursos de contingut jurídic que s'efectuen davant d'un jutge o tribunal. S'ocupen d'accions passades i els valora un jutge o un tribunal que s'encarregarà d'establir el que és just o injust en el relat de l'orador.
2. **Gènere deliberatiu o polític**: són discursos coebuts per a ser pronunciats davant d'una assemblea, organisme o institució a fi de defensar una determinada postura política.
3. **Gènere demostratiu o epidíctic**: S'ocupen de fets passats i s'adrecen a un públic que no té capacitat d'influir sobre aquest fets, sinó només d'assentir o dissentir en relació a allò exposat i d'apreciar la forma com ha estat exposat. Els discursos d'aquest gènere es decanten en dues tipologies contraposades: l'encomi i el vituperi.

A **Roma**, a les escoles de retòrica, els joves que es formaven com a oradors aprenien a elaborar tres tipus de discursos:

- **Judicials** (*genus iudiciale*). Per a ser pronunciats davant d'un jutjat a fi de defensar o incriminar un acusat. Si eren discursos en defensa d'algú s'anomenaven *orationes pro*; si són contra algú, es deien *orationes in* ⁽¹⁾.
- **Polítics** (*genus deliberativum*). Per a ser pronunciats en una assemblea política i amb l'objectiu d'influir sobre els membres d'aquesta institució.
- Un tercer tipus de discursos prou important a Roma eren aquells relacionats amb certes cerimònies religioses. En destaca dins el **genus laudativum** els **discursos funeraris** (*laudationes funebres*), destinats a enlatir la persona i l'obra d'un difunt insigne durant els seus funerals.

Clarament es veu com aquestes tres classes de discursos es corresponen a les tres categories catalogades per Aristòtil. Els discursos laudatoris fúnebres formarien part del gènere demostratiu o epidíctic.

Per una altra part, tots els discursos, independentment del seu gènere, procuraven bé defensar bé atacar algú o algun posicionament o idea. Això explicaria perquè amb el pas del temps a l'escola retòrica els joves romans seran entrenats en dues modalitats de discurs, la **suassoria** i la **controuersia** ⁽²⁾, amb l'objectiu d'aprendre a defensar i/o rebatre qualsevol tema o qüestió.

(1) *Oratio* és el mot llatí per a "discurs".

(2) Se n'ha parlat al capítol *l'oratòria després de Ciceró*.

3.2. Estils o escoles retòriques: asianisme i aticisme

Estils o escoles retòriques: asianisme i aticisme

A Roma, durant l'època clàssica (a partir del segle II aC), hi ha dues grans escoles que defensen formes diferents de fer discursos:

- **Asiàtica o asiànica:** partidària d'un estil exuberant, de períodes llargs i grandiloqüents (es podria establir un paral·lelisme, *mutatis mutandis*, amb l'anomenada poesia *culteranista* del Segle d'Or espanyol). Pel que fa a la posada en escena de l'orador, també es tendia a la pompositat i es lliurava a un dramatisme un punt exacerbat. Rep el nom perquè seguia l'estil de l'oratorària grega desenvolupada a les ciutats gregues de l'Àsia menor. Fins a l'arribada de Ciceró, el seu màxim representant va ser **Hortensi** (114-50 aC).
- **Àtica (o neoàtica) o aticista:** defensava l'austeritat i la sobrietat en l'expressió (en aquest aspecte es podria assimilar a la poesia *conceptista* de l'esmentat Segle d'Or) i, també, en la posada en escena del discurs. Prenien com a model l'estil de certs escriptors i oradors de l'època clàssica (per exemple **Lisias**, el retòric atenès del s. V-IV aC). Sobresurten les figures de M. Juni Brutus (85-42 aC) i Licini Calb (ca. 82-47 aC), amic del poeta Catul.

Ciceró, tot i seguir l'escola asiàtica de jove ⁽¹⁾, ja de gran va tendir a simplificar la seva expressió, acostant-se d'aquesta manera a l'estil aticista. Aquest estil propi dels discursos ciceronians de maduresa, a mig camí entre els extrems asianista i aticista, de vegades s'anomena **rodi**, atès que Ciceró assuajaria el seu asianisme per influència de l'orador grec Moló de Rodes (també dit Apol·loni Moló) ⁽²⁾.

(1) En dues obres de Ciceró sobre retòrica (*Brutus* i *Orator*, ambdues de l'any 46 aC), autor es defensa dels atacs rebuts dels aticistes.

(2) A partir del segle II aC l'illa grega de Rodes esdevé el més important centre cultural de la Mediterrània oriental, destacant entre d'altres camps en la retòrica. L'**escola retòrica ròdia** proposaria un estil proper a l'asianisme, però més moderat. Ciceró ja coneixeria aquesta tendència arran de l'estada de Moló a Roma, entre els anys 87-81 aC. Posteriorment, quan Ciceró tenia 28 anys, féu un viatge a Grècia durant el qual es deturà a Rodas i estudià amb el mestre Moló; aquest seria el punt d'inflexió a partir del qual l'estil de Ciceró se suavitzà.

3.3. Les cinc parts de l'art oratòria

Les cinc parts de l'art oratòria

A banda de dedicar-se a la retòrica (és a dir, a l'elaboració de discursos), Ciceró també va teoritzar sobre aquesta disciplina. El seu tractat *De Oratore* (Sobre l'orador), explica que la tècnica oratòria consta de cinc parts:

- **Inventio**: recerca d'arguments apropiats i probatoris.
- **Dispositio**: art de distribuir aquests arguments en un ordre idoni.
- **Elocutio**: recerca de l'expressió formal, les paraules i les figures més convenients.
- **Memoria**: tècnica per memoritzar l'ordre dels temes, dels arguments i de les frases del discurs.
- **Actio**: tot allò relacionat amb la posada en escena del discurs, tenint en compte tant la dicció com la gesticulació.

Aquí tens el passatge de *Sobre l'orador* en el qual Ciceró cataloga i defineix aquestes cinc parts de l'art oratòria:

[...] que primerament hagués de descobrir el que diria, tot seguit distribuir i acordar la matèria trobada, no solament amb ordre, ans també amb pes i seny, llavors encara vestir-la i agençar-la d'estil, després tancar-la a la memòria, a la fi, pronunciar-la amb dignitat i gràcia, encara havia après i sabia que, abans d'encetar la matèria, al començament, calia atreure les voluntats dels oients, tot seguit mostrar l'assumpte, després establir la controvèrsia, llavors confirmar el que ens proposéssim, posteriorment refutar el que es contradiria, i al cap darrer del discurs, amplificar i realçar el que és a favor nostre, i el que és favorable als adversaris afevolir [= afeblir] i rompre.

3.4. Les quatre parts del discurs

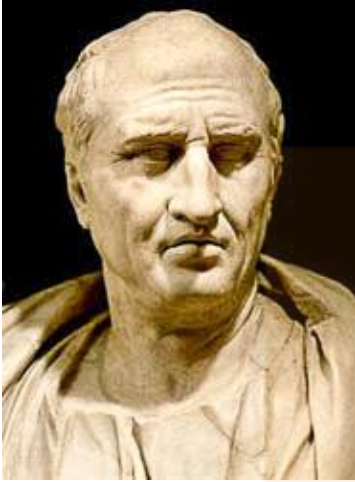
Les quatre parts del discurs

De nou Ciceró, al *De oratore* (*Sobre l'orador*), estableix quines són les quatre parts de què s'ha de compondre tot bon discurs:

- **Exordium** (exordi o introducció): presentació introductòria del tema que es tractarà. L'exordi també ha de servir perquè l'orador es guanyi la simpatia del públic (d'això se'n diu la *captatio benevolentiae*).
- **Narratio** (narració): exposició de forma clara i breu d'allò sobre què es parlarà
- **Argumentatio** (argumentació): s'aporten arguments favorables a la tesi que es pretén defensar (**confirmatio**) i es rebaten els possibles arguments de la part contrària (**refutatio**).
- **Peroratio** (conclusió): és la part amb què es clou el discurs. Es presenta un resum dels elements més importants del que s'ha exposat (**enumeratio**) i, finalment, es fa una darrera temptativa per commoure jutges i auditori a fi d'atraure'ls a la causa defensada (**amplificatio**).

4. MARC TUL·LI CICERÓ (106-43 aC)

MARC TUL·LI CICERÓ (106-43 aC)

Marc Tul·li Ciceró (106-43 aC) fou un polític, orador i escriptor de finals de l'època republicana. Es tracta d'un personatge de complexa personalitat i de difícil valoració pel que fa a la seva tasca política i, de vegades, al seu capteniment i consistència moral. Ara bé, tot i aquestes reserves que alguns puguin tenir a l'hora de valorar-lo com a persona i com a polític, és del tot inqüestionable la seva qualitat com a intel·lectual i home de lletres. Fou un excepcional orador i escriptor, al qual devem en bona part el model de la prosa llatina clàssica.

En aquest capítol presentarem, primer, la seva vida. Tot seguit, n'analitzarem l'obra literària, organitzada en els quatre gèneres que va conrear:

- discursos polítics i judicials
- tractats i textos sobre l'art retòrica
- textos de caire filosòfic
- epistolaris o col·leccions de cartes adreçades a amics i familiars

4.1. Biografia

Biografia

Marc Tul·li Ciceró va néixer l'any 106 aC a **Arpínium**, una petita ciutat del Laci situada al sud-est de Roma ⁽¹⁾. Provenia d'una família de terratinents de província; membres de l'*ordo equester* ⁽²⁾, amb prou diners i bon nom, però que pel seu origen no formaven part de la classe senatorial. El pare de Ciceró es preocupà perquè els seus fills (Marc i Quint) rebessin **una òptima educació**: La família es traslladà a Roma a la capital, on Ciceró pogué estudiar dret, eloqüència i filosofia. Comptà entre els seus mestres els millors oradors (Marc Antoni i Licini Cras) i juristes (Q. Muci Escèvola el Pontífex) del moment ⁽³⁾. Com solia ser habitual entre el joves romans de classe benestant, va completar la seva formació amb un viatge a Grècia: L'any 79 Ciceró (acompanyat pel seu germà, un cosí, el seu amic Àtic, Marc Corneli Pisó i el filòsof estoic Diodot) inicià el seu particular *grand tour*, que el duqué especialment a Atenes ⁽⁴⁾ i Rodes (allí freqüentà l'escola del mestre de retòrica Moló), i en el decurs del qual, a banda d'estudiar amb els millors mestres locals, perfeccionarà el seus coneixements de la llengua grega i s'amararà de cultura hel·lènica.

Quan tornà a Roma, participà com a fiscal en el procés de la República contra Verres, un governador corrupte de Sicília. Els seus *discursos contra Verres* li feren guanyar gran fama com a orador. Serà aquest l'inici d'una fulgurant carrera política: als 31 anys fou anomenat qüestor a Sicília; als 37, edil a Roma; als 40, pretor; i, finalment, atenyé el càrrec de cònsol l'any 63 aC, com a candidat del partit senatorial.

Aquest fet cobra importància si atenem a l'origen del personatge. El càrrec de cònsol, la magistratura suprema a Roma, normalment era ocupat per membres de la classe patrícia. Així, quan Ciceró assoleix aquesta dignitat, esdevé un **homo novus** (terme utilitzat a Roma per a designar al primer d'una família que obté una magistratura curul ⁽⁵⁾, i en particular el consolat). A aquest mèrit cal afegir, a més, que va fer la carrera administrativa o *cursus honorum* (va ocupar successivament els càrrecs de qüestor, pretor i cònsol) *suo anno*, és a dir, a l'edat més primerenca que la llei permetia. I tot això ho féu gràcies a la seva visió estratègica, que el va portar a convertir-se en el gran defensor de l'oligarquia senatorial que el recolzava i promovia.

Essent cònsol en exercici, va haver de fer front a la **conspiració de Catilina** contra la República. Aquest fet marcà l'inici de la fi de la seva carrera política: els seus enemics li van retreure l'excessiva duresa i fins i tot certa il·legalitat en la seva actuació política per sufocar la conspiració (de la qual, si hagués prosperat, ell mateix n'hauria estat víctima). D'altra banda, amb motiu d'aquest procés Ciceró va escriure uns dels seus seus reeixits discursos, coneguts com *les Catilinàries*.

Cal tenir present que a Ciceró li va tocar viure una època de grans convulsions internes. Durant el darrer mig segle de la República, s'encadenen tota una sèrie de fets que, d'una manera o una altra, marcaran la seva vida:

- Guerra Social (91-88 aC).
- Lluites entre Mari i Sul·la (88-79 aC).
- Rebel·lió d'Espàrtac (74-71 aC).
- Guerra contra els pirates cilicis (67 aC).
- Conjuració de Catilina (63 aC).
- Guerra civil entre Cèsar i Pompeu (49-45 aC).

Potser el moment més complicat en la carrera política de Ciceró fou la constitució del **primer triumvirat** entre Cèsar, Pompeu i Cras. Com a represàlia a alguna de les decisions preses durant el seu consolat (com ara la condemna a mort sense judici d'alguns conxorxats amb Catilina), Ciceró va ser condemnat a l'exili per l'acció d'un patrici romà amb qui estava fortament enemicat, Clodi Pulcre, i amb la connivència dels tres triumvirs. Passà poc més d'un any a Dirràquium (58 aC). En tornar a Roma, semblava que la seva carrera política podria repuntar: l'any 51 aC fou nomenat governador de la província de Cilícia (a l'Àsia menor).

Anys més tard, les tensions entre dos dels triumvirs (Cèsar i Pompeu) abocaren la República en una cruenta guerra civil: Ciceró, després de algunes vacil·lacions (vid. *Epístoles a Àtic* VIII, 3, 1-4, a I, parcialment traduïda al capítol 5.1 d'aquest

llibre), va acabar alineant-se al costat de Pompeu, com va fer la major part de la classe senatorial. La victòria de Cèsar (batalla de Farsàlia, 49 aC), que d'altra banda sempre s'havia mostrat generós amb Ciceró, suposà l'**allunyament definitiu d'aquest de la vida política**. Des d'aleshores i fins a la seva mort, visqué en retir i **plenament dedicat a la creació literària**.

L'any **45 aC** fou especialment difícil per a Ciceró: a més de veure com es complicava la situació política a Roma i com ell anava quedant-ne al marge, va haver de sofrir la mort de la seva filla Túl·lia. Tot plegat devia sumir-lo en un estat de introspectiu i de reflexió vital que explica, en part, la gestació del gruix del que coneixement com les seves obres filosòfiques. A part d'una *consolatio* adreçada a ell mateix amb motiu de la mort de la filla ⁽⁶⁾, va escriure aleshores els seus celeberrims tractats sobre la vellesa (*De senectute*) i l'amistat (*De amicitia*), sobre els límits del bé i del mal (*De finibus bonorum i malorum*) i les *Discussions tusculanes* (vid. el capítol *Obra (3): textos filosòfics*).

La mort de Cèsar (**44 aC**), però, fa que -de nou- Ciceró es posicionés en el panorama polític. Dues figures es disputaven la successió del Dictador, Octavi, fill adoptiu de Juli Cèsar, i Marc Antoni, qui fou lloctinent del dictador. Bo i volent congraciar-se amb Octavi ⁽⁷⁾, Ciceró escrigué i pronuncià una sèrie de discursos coneguts com les *Filípiques*: en ells atacà durament Marc Antoni. Quan poc després Octavi i Marc Antoni decidiren unir-se en el segon triumvirat, sembla que aquest imposaria la mort de Ciceró com una de les condicions de l'aliança que s'estava negociant. Ciceró **va morir l'any 43**, a l'edat de 64 anys, assassinat pels soldats de Marc Antoni. Les seves mans i el cap foren tallats i exposats als *rostra* del fòrum, la tribuna des de la qual tantes vegades l'orador s'havia adreçat, amb els seus discursos, al poble de Roma.

NOTES:

(1) D'aquesta ciutat fou també originari Gai Mari, el gran general romà i líder de patit polític dels *populares* que, un any després després del naixement de Ciceró, va ser reelegit cònsol. Ciceró estava llunyanament emparentat amb Mari.

(2) L'ordre eqüestre estava formava pels cavallers i, per sota de l'ordre senatorial, eren la segona classe social romana.

(3) Caldria afegir que la família dels Muci estava emparentada en la de gai Leli, a qui anys després Ciceró farà protagonista del seu tractat *Sobre l'amistat*. Són aquestes coneixences de joventut les que despertaran l'interès de Ciceró pel *cercle dels Escipions*. Ciceró se sentia l'hereu espiritual d'aquest cercle de pensadors i literats romans devots defensors dels sentiments patriòtics i aristocràtics i, alhora, homes fascinats per la cultura hel·lènica.

(4) Allí estudià durant sis mesos amb Antíoc d'Ascaló, un filòsof que havia passat del neoplatonisme al pensament directe de Plató: amb ell, Ciceró s'endinsarà en la filosofia platònica. Amb el neoplatonisme ja estava més o menys familiaritzat, car havia conegut a Roma el que era aleshores més cèlebre representat de la Nova Acadèmia Platònica, Filó de Larissa (qui també fou mestre directe de Antíoc d'Ascaló).

(5) Les magistratures curuls eren les magistratures superiors, que donaven dret als que les ocupaven a seure's en la *sella curulis*, "la cadira curul". Aquests magistrats eren els censors, els cònsols, els pretors i els dos edils "curuls".

(6) La *consolatio* és un gènere literari destinat a consolar algú que es troba abatut per la mort d'alguna persona estimada, tot sovint fent servir arguments filosòfics.

(7) La seva estratègia consistiria a reagrupar els antics seguidors de Pompeu per abocar-se tots plegats a la causa d'Octavi.

4.2. Obra (1): discursos

Obra (1): discursos

L'oratòria de Ciceró omple els últims 40 anys de la República romana. Fou el més gran dels oradors romans. Els seus discursos es divideixen en **judicials o forenses**, pronunciats davant d'un tribunal com a advocat defensor (apareixen encapçalats per la preposició *pro* = "en defensa de...") o acusador (*in* = "contra...") i **polítics**, pronunciats en el Senat o en el fòrum, igualment en defensa o en contra d'algú.

Actualment en conservem 58 discursos sencers, i tenim notícies i fragments d'altres perduts.

Els tres més importants són les *Verrines*, les *Catilinàries* i les *Filípiques*. Tots tres reflecteixen etapes capitals de la vida de Ciceró: els seus inicis com a advocat, el cim del seu poder polític i de la seva influència, i finalment el final de la seva vida.

a) **In C. Verrem** (les **Verrines**) (70 aC). Discursos escrits contra Gai Verres, qui havia estat governador de Sicília. Ciceró el va acusar de corrupció: se li imputava l'apropiació indeguda d'obres d'art i la imposició de taxes il·legals als ciutadans de Sicília. Aquesta obra en realitat està formada per set discursos, tot i que només va arribar a pronunciar públicament els dos primers, atès que Verres va fugir de Roma. Amb aquests discursos un jove Ciceró es va donar a conèixer com a advocat i brillant orador.

b) **In L. Catilinam** (conegut amb el nom de les **Catilinàries**), són quatre discursos escrits l'any 63 aC en descobrir-se el complot de Catilina per donar un cop d'Estat. Ciceró, que aquell any era cònsol, va acabar amb el complot i en va escriure aquests discursos d'acusació contra el seu instigador (tot i que només va arribar a llegir-ne el primer). Aquesta obra va ser escrita quan Ciceró es trobava al punt àlgid de la seva carrera política.

c) **In M. Antonium orationes Philippicae** (les **Filípiques**) (44-43 aC). Col·lecció de catorze discursos contra Marc Antoni. El nom de l'obra és un homenatge a Demòstenes i a títol dels discursos que aquest orador atenès pronuncià contra el rei Filip II de Macedònia. Escrits per Ciceró al final de la seva vida, van provocar el seu assassinat a mans dels sicaris de Marc Antoni.

D'altres discursos de Ciceró són:

d) **Pro lege Manilia** (també conegut amb el nom **De imperio Cn. Pompeii**) (66 aC). Dóna suport a la proposició de llei del tribú Manili de concedir a Pompeu el comandament suprem (*imperium*) de les tropes romanes en la seva lluita contra Mitridates, rei del Pont.

e) **Pro Archia poeta** (62 aC): defensa del poeta grec Auli Lucini Àrquias, qui havia estat acusat de no posseir la ciutadania romana. El discurs és també un viu elogi de les lletres en general i de la poesia en particular. És en aquest discurs on Ciceró exposa un concepte que li és molt apreciat: la *humanitas* (vid. la selecció de textos al final d'aquests apunts).

f) **Pro Marcello** i **Pro Ligario** (46 aC). L'autor, després d'haver estat perdonat per Cèsar, va defensar personatges que, com ell, havien estat enemics del dictador. Apel·la a la *clementia* cesariana.

g) **Pro Milone** (52 aC). Discurs en defensa de Tit Anni Papià Miló, acusat de l'assassinat de Publi Clodi Pulcre (qui era, a més, un acèrrim enemic de Ciceró). Ciceró no va aconseguir que Miló fos exculpat. Potser dolgut en la seva vanitat per aquest fet, va reescriure el discurs i el va convertir-lo en un dels seus textos oratoris més brillants.

4.3. Obra (2): sobre retòrica

Obra (2): sobre retòrica

Ciceró, a banda de ser un excel·lent orador, cosa que testimonien els discursos que d'ell conservem, ens va deixar també les millors obres teòriques sobre l'oratòria de la literatura clàssica romana. En elles explica esplèndidament què és l'art retòrica, com es forma un orador i com s'ha d'escriure un bon discurs.

Les principals obres ciceronianes sobre perceptiva retòrica són tres:

- **Brutus** (rep el nom de la persona a la qual està dedicada). És una història de l'eloqüència a Roma, des dels orígens fins als dies de Ciceró. Aquest recorregut històric per l'oratòria romana va precedida d'un petit resum sobre l'eloqüència a Grècia. Ciceró tanca l'obra parlant d'ell mateix com a orador.
- **De oratore** (*Sobre l'orador*), en tres llibres, i **Orator** (*l'Orador*). Tracten sobre la formació de l'orador i la tècnica del discurs. Segons Ciceró, el perfecte orador ha de ser aplegar tres factors: “*disposició natural*”, “*cultura*” profunda i el més extensa possible en totes les disciplines (Dret, Filosofia, Història, etc.) i coneixements de la “*tècnica del discurs*”. La tècnica oratòria, exposada al *De oratore*, abasta quatre àmbits fonamentals (*vid. el capítol Les quatre parts del discurs*).

4.4. Obra (3): textos filosòfics

Obra (3): textos filosòfics

Ciceró va introduir i difondre a Roma les doctrines filosòfiques de la Grècia clàssica (especialment el platonisme) i hel·lenística (estoïcisme, epicureisme...). No creà una obra original; el seu gran mèrit fou la seva capacitat de síntesi, la seva claredat d'exposició (generalment en forma dialogada, emulant a Plató) i la creació d'una terminologia filosòfica llatina.

Com s'ha dit, Ciceró no s'identifica amb cap escola filosòfica: és un pensador **eclectic**. Tot i això, tingué un gran fervor envers Plató i una hostilitat constant contra Epicur.

La seva obra filosòfica s'ha d'entendre en sentit ampli, ja que inclou tractats polítics i tractats sobre moral i religió.

1. Tractats polítics:

- **De Republica** (*Sobre la República*). Descriu en sis llibres -conservats de manera incompleta- l'Estat romà idea, que consistiria en una síntesi entre la monarquia, l'oligarquia aristocràtica i la democràcia. De fet, amb aquest plantejament el que fa és seguir la línia de Polibi, un escriptor grec que desenvolupà aquesta tesi per tal d'enaltir l'estat romà. Dins del llibre, es troba el famosíssim text del Somni d'Escipió (llibre X, 20) ⁽¹⁾.
- **De legibus** (*Sobre les lleis*). Els tres llibres que se'n conserven venen a completar el tractat *Sobre la República*.

2. Tractats morals (possiblement el millor de la seva obra filosòfica):

- **De officiis** (*Sobre els deures*), en tres llibres;
- **De finibus bonorum et malorum** (*Sobre els límits del bé i del mal*);
- **Tusculanae disputationes** (*Les discussions de Túscul o Tusculanes*); en cinc llibres, s'hi aborda la qüestió de la immortalitat de l'ànima i estableix la virtut com única via per atènyer l'autèntica felicitat;
- **De senectute** (*Sobre la vellesa*);
- **De amicitia** (*Sobre l'amistat*).

3. Tractats de religió:

- **De natura deorum** (*Sobre la naturalesa dels déus*)
- **De diuinatione** (*Sobre l'endevinació*)

(1) Publi Corneli Escipió Emilià relata un somni durant el qual es troba amb el seu difunt pare i aquest li explica que la recompensa per als homes que han dedicat llur vida al govern de la pàtria és gaudir d'una benaurada eternitat.

4.5. Obra (4): epistografia

Obra (4): epistografia

Conservem al voltant de nou-centes cartes escrites per Ciceró. S'agrupen en quatre col·leccions:

- a) **Ad familiares** (Als amics): setze llibres.
- b) **Ad Atticum** (A Àtic): setze llibres.
- c) **Ad Quintum fratrem** (Al germà Quint): tres llibres.
- d) **Ad M. Brutum** (A Marc Brutus): dos llibres.

En aquestes cartes descobrim la vessant més humana de Ciceró. Fins i tot el seu propi estil i vocabulari se'n ressent, ja que fa servir un llatí més col·loquial, totalment diferent del que emprava als seus discursos i tractats.

5. APÈNDIX: TEXTOS DE CICERÓ

APÈNDIX: TEXTOS DE CICERÓ

"Va ser valent i feble, voluntariós i de bell nou esclau de l'elogi, molt admirat i molt odiat, un tarannà inconstant, ple de fragilitat i d'esplendor. En resum, la personalitat més atractiva i més provocadora del seu temps, perquè irremeiablement s'involucrà en tots els esdeveniments dels quaranta pletòrics anys que abasten des de Mari fins a Cèsar."

S. Zweig, "Ciceró", dins *Moments estel·lars de la humanitat*.

5.1. Ciceró en les seves cartes (1)

Ciceró en les seves cartes (1)

Ep. ad Atticum VIII 3, 1-4.

En aquesta carta al seu amic i gran confident Àtic, Ciceró exposa les seves indecisions en relació al conflicte que enfronta Pompeu i Cèsar. No veient clar al costat de qui li val més posicionar-se, valora els pros i contres de recolzar l'un o l'altre dels contendents de la guerra civil. La carta resulta interessant en dos aspectes. De primer, a nivell formal, perquè és un bon exemple d'aplicació dels recursos retòrics en un text de registre aparentment "familiar". D'altra banda, dona bon testimoni de determinats aspectes de la personalitat de Ciceró, com ara la seva fredor calculadora, gairebé de jugador d'escacs, quan rumia sobre allò que estratègicament més li convé; i, també, certa tendència a la vanaglòria (Ciceró tenia un molt bon concepte de si mateix i de la seva importància en la vida pública romana).

La carta va ser escrita la nit del 18 al 19 de febrer de l'any 49 aC, quan feia poc més d'un més que Juli Cèsar havia creuat el Rubicó i, amb aquest gest, havia encetat la contesa civil. Davant de la provocació del procònsol de les Gàl·lies, Pompeu inicialment es retira. Aquest era el context polític i prebèl·lic en què Ciceró redacta aquesta epístola, en un moment en què encara no havia decidit si recolzar un cabdill o l'altre, i quant tots dos l'apressaven perquè es decantes pel seu bàndol.

(Cales, noche del 18 al 19 de febrero del 49)

Cicerón saluda a Ático.

Trastornado por acontecimientos tan importantes y lamentables, sin posibilidad de discutir contigo personalmente, he querido, no obstante, contar con tu consejo. Toda la cuestión se reduce a lo siguiente: si Pompeyo sale de Italia, como sospecho que hará, ¿cuál piensas que debe ser mi conducta? Y para que puedas aconsejarme con mayor facilidad te expondré brevemente lo que me viene a la mente en un sentido y en otro.

Tanto el conjunto de los méritos de Pompeyo relativos a mi salvación y la familiaridad que tengo con él, como la propia causa de la república me llevan a considerar necesario unir mi plan a su plan i mi suerte a su suerte. Se añade además otra cosa: si me quedo y abandono la compañía de los mejores y más ilustres ciudadanos, habré de caer bajo el poder de uno solo; el cual, aun cuando en muchas cosas hace notar que es amigo mío (y para que lo fuese he tomado, tú lo sabes, hace mucho tiempo mis precauciones, debido a la sospecha de esta tempestad que nos amenaza), sin embargo hay que considerar también dos aspectos: el grado de confianza que cabe tener en él y, caso de haberse comprobado totalmente que seguirá siendo mi amigo, si es digno de un hombre firme y buen ciudadano permanecer en la ciudad donde, tras haber gozado de los máximos honores y cargos, llevado a cabo las más grandes acciones, revestido el más importante sacerdocio, no va a contar para nada; y si se debe asumir el peligro de vivir con un cierto deshonor en caso de que alguna vez Pompeyo recupere el gobierno.

Estos son los argumentos por un lado.

Mira ahora cuáles son los del otro. Nada ha hecho nuestro Pompeyo con prudencia; nada con energía; añadido más: nada que no fuera contra mi consejo y mi influencia. Paso por alto aquellas cosas pasadas: fue él quien alimentó, engrandeció y armó a ése contra la república [...] Pero dejemos estas cosas; ¿hay algo más repugnante, más desatinado que esta salida de la Urbe, o mejor, que esta vergonzosísima huida?, ¿qué condición no debió aceptarse antes que abandonar la patria?; eran malas condiciones, lo reconozco, pero, ¿acaso hay algo peor que esto?

No obstante, recuperará el gobierno: ¿cuándo?, ¿qué preparativos hay para esperarlo?, ¿no se ha perdido el territorio piceno?, ¿no está abierto el camino hacia la Urbe?, ¿no ha sido entregado todo el dinero, tanto público como privado, al adversario? En definitiva, ni causa, ni fuerzas, ni sede alguna donde puedan concentrarse quienes quieren ver defendida la república.

[...]

Al contrario, si me quedo y ocupo un lugar en este bando, haré lo mismo que Filipo bajo la tiranía de Cinna, que Lucio Flaco, que Quinto Mucio, sea cual fuere la forma en que se tornara la situación para éste; con todo, él solía decir que preveía cuanto iba a suceder, pero que lo prefería a acercarse armado a las murallas de a patria. Otra fue la actitud de Trasíbulo, y quizás mejor; ahora bien, sin duda tiene cierto valor aquel razonamiento y opinión de Mucio y también el de Filipo: ceder a las circunstancias cuando sea necesario y aprovecharlas cuando se presentan [...]

Más he aquí unos correos, mientras te escribo esto, ya de noche, en Cales; aquí está la carta: César ante Corfinio, Domicio en Corfinio con un ejército fuerte y ansioso de luchar. No pienso que nuestro Gneo perpetre el abandono de Domicio [...] En cuanto a mí como no se sabe la dirección de César, pues según piensan, irá bien hacia Capua, bien hacia Luceria, le he mandado a Lepta y una carta a Pompeyo: en cuanto a mí, yo me vuelvo a Formias para no tener ningún tropiezo.

Quería que supieras estas cosas y te las he escrito con espíritu más sosegado que el otro día, sin intercalar ningún juicio mío, sino tratando de lograr el tuyo.

[Cicerón. *Cartas I. Cartas a Ático*, trad. M. Rodríguez-Pantoja Márquez; Madrid: Gredos, 1996]

5.2. Ciceró en les seves cartes (2)

Ciceró en les seves cartes (2)

Ep. ad familiares IX, 18.

Un Ciceró que ha estat obligat a retirar-se de la vida pública, escriu a un amic amb to jocós tot celebrant la bona vida que duu des que s'ha allunyat de la pràctica de l'oratòria al fòrum i es dedica, de casa estant, a fer de mestre de retòrica. El discurs té un to epicuri més aviat irònic o fins i tot burleta. El destinatari de la carta Luci Papiri Pet, un filòsof epicuri. S'escau recordar que l'epicureisme no era una doctrina apreciada per Ciceró, sinó més aviat el contrari, tot i que n'era un bon coneixedor.

Cicerón a L. Papirio Peto, salud.

No tenía nada que hacer en mi villa de Túsculo - había enviado a mi discípulo ante su amigo, para que lo ganaran en lo posible en lo que a mí se refería - cuando me entregaron tu carta. Y me encantó. Veo que apruebas mi decisión de hacer como el tirano Dionisio, que expulsado de Siracusa, abrió, según se cuenta, una escuela en Corinto; y, puesto que ya no tengo procesos que defender, como he perdido mi reinado en el foro, apruebas que me dedique a regentar una especie de escuela. ¡Muy bien! Yo también me felicito por mi resolución, y encuentro en ello muchas ventajas. Para empezar (y de acuerdo con los tiempos presentes, es lo primordial), me aseguro de este modo contra las circunstancias. De qué modo, no lo sé. Únicamente, comprendo que, hasta este momento, soy yo mismo la cosa que más valoro. ¿Hubiera sido mejor morir? Sí, en mi cama. Pero no se presentó ocasión. ¿En la guerra? Yo no estuve en ella; y todos, Pompeyo, tu querido Léntulo, Escipión, murieron de ese modo miserable [...]

¿Ven aquí si eres hombre, ven aquí a aprender los principios que te faltan! Pero yo me asemejo al cerdo que quiere enseñar a Minerva...

Sin embargo, según veo, no puedes vender nada al precio de tasa ni llenar tu bolsa. Regresa, pues, a Roma. Es preferible morir aquí de indigestión a hacerlo allí de hambre. ¿Te has arruinado? La misma suerte espera, me parece, a tus amigos. Allá tú, si no tomas precauciones. Ya has comido tu jaca, me dices. Pero aún te queda el mulo: monta en él y vuélvete a Roma. Tendrás un puesto en mi escuela, muy cerca de mí, pues serás subdirector. ¡Y con un primo! Hasta la vista.

[J. Bayet, *Literatura latina*. Barcelona: Ariel, 1985; pàg. 131-132]

5.3. Humanitas

Humanitas

La *Humanitas* és un concepte bàsic per entendre la idea que tenia Ciceró del que havia de ser un bon intel·lectual. Ciceró emprava aquest terme quan es refereix a l'orador ideal, a qui descriu com un compendi de virtuts públiques i privades. El valor de la *humanitas* es manifesta en aquell homes que de natural aprenen a combinar l'exercici de l'activitat política i cívica amb la passió per l'estudi i el coneixement. És de l'estudi humanístic i de la familiaritat amb els exemples dels savis passats i coetanis, d'on l'home culte -aquell format en els valors de la *humanitas*- extreu les pautes morals que després el guiaran per conduir-se en totes les facetes de la seva vida. Per tant, la *humanitas* no fa referència només a la cultura literària o humanística d'algú, no es tracta de pura i simple erudició, sinó que és concebuda per Ciceró com un coneixement amarat de valors morals exemplars pels quals hom pot perfeccionar la pròpia bondat natural i atansar-se a l'ideal de l'home virtuós. L'estudi de les lletres marca, per a Ciceró, aquest camí de perfecció:

Plens d'exemples són tots els llibre, plenes les veus dels savis, plena també tota l'antiguitat. Tanmateix, aquests exemples jaurien tots dins les tenebres si no els arribés la llum de les lletres. ¡Quantes moltes semblances dels homes més fermes no ens han deixat tant els escriptors llatins com els grecs, no només per admirar-les, ans també per imitar-les! Tenint-les sempre al davant quan jo administrava la República, modelava el cor i la ment amb el pensament d'aquests homes excel·lent (Ciceró, *En defensa del poeta Àrquias*, 14).

A l'exordi del seu discurs *En defensa del poeta Àrquias*, Ciceró presenta aquest poeta grec com el seu primer mestre en l'estudi de les humanitats. Del mestre s'elogia que fos i és un exemple vivent dels valors "humanistes".